

UD AF ILDEN

FUGLEN I ASKEN

De gamle grækere - eller var det de gamle egyptere? - fortalte for et par tusinde år siden en historie om en fantastisk fugl. Den adskilte sig fra andre fugle ved sin strålende fjerdragt, og fordi den levede utroligt længe. Ifølge den græske historiker Herodot, som skrev sine værker i 500-tallet f.Kr., var den rødgyldne fugl hellig for egypterne og i øvrigt så sjælden, at kun få havde set den.

På romerske mønter fra nogle århundreder senere optræder fuglen med en strålekrans om hovedet, fordi den var knyttet til solen og endte sit liv ved at ofre sig selv i et bål på solens alter i den oldegyptiske by Heliopolis, der i dag er en forstad til Cairo. Men død var den ikke - i hvert fald ikke i almindelig forstand, for efter tre døgn rejste den sig igen af sin aske. Det er et storslået billede. Først går den smukke fugl til i flammerne, så rejser den sig af asken, slår sine nye, skønne vinger ud og letter.

De forskellige oldgræske tekster, som fortæller om den specielle Fugl Fønix, har hver sin version af, hvordan fuglen ser ud, hvor tit den kommer flyvende, og hvordan den opfører sig. De er dog enige om, at den genopstår - ofte ved at rejse sig af asken fra sit tidligere

liv. Den er et symbol på fornyelse og en cyklisk opfattelse af tidens gang. Om egypterne troede på Føniks' eksistens i bogstavelig eller blot i metaforisk forstand, står hen i det uvisse.

Hvor og hvornår historien er opstået, er også uklart, men den er et godt billede på akkurat det, en myte kan. Ligesom den evigt genfødte fugl kan en myte genopstå i en ny og frisk version igen og igen, endnu en gang livsdygtig og relevant. Og historien om den purpurrøde fabelfugl er netop en myte. Men hvad er i grunden en myte?

Hvis jeg fortalte om alligatorer i New Yorks kloakker og påstod, at jeg kender en, der kender en, som har set dem, så ville du måske sige, at det da vist er en myte. Hvis jeg fortalte om nogle venners venner, som på en sejl tur til Samsø reddede en hund op af vandet, hvorefter kræet gnaskede det meste af kahytten i stykker og i øvrigt viste sig at være en peruviansk trærotte, der var faldet over bord fra et fragtskib, ville du nok genkende det som en vandrehistorie. Og hvis jeg forsøgte at overbevise dig om, at den amerikanske pelsjæger Davy Crockett rent faktisk *kunne* fyre en riffelkugle mod den skarpe æg af en økse på 40 meters afstand og dele riffelkuglen i to, ville du nok afskrive det som en skrøne.

I daglig tale bruger vi ordet myte meget bredt om alligatorer, trærotter, Davy Crockett og Fugl Føniks, selv om det er vidt forskellige fortællinger. Et opslag i ordbogen afslører imidlertid to definitioner på, hvad en myte er: En myte kan være en fortælling om guders eller overmenneskelige skikkelsers liv og bedrifter, eller det

kan være en usandfærdig fortælling, som mange mennesker accepterer kritikløst, men fejlagtigt.

OM NOGET VÆSENTLIGT

En myte kan altså handle om guder eller helte, Jesus eller Odysseus, og den slags myter udgør ofte den narrative del af en religion. En myte kan også være en løgn, som måske godt *kunne* være sand, men ikke er det, som for eksempel den om Davy Crockett. Denne brug af begrebet dækker over de fortællinger, vi folklorister kalder vandrehistorier, skrøner og sagn.

De tre typer fortællinger har en tilsyneladende realistisk handling til fælles. Skrøner dyrker overdri-velsens kunst med det formål at underholde, mens sagn og vandrehistorier understreger normer ved at spille på tilhørernes frygt. Sagn har blot en historisk vinkling, mens vandrehistorier foregår i samtiden.

Den amerikanske myteforsker Robert Segal, der i dag arbejder ved University of Aberdeen i Skotland, foreslår, at myter handler om figurer eller begivenheder, der er værd at tale om. Han forstår en myte som *en fortælling om noget væsentligt*, men hvori det væsentlige består, lader han stå åbent. Det kan have religiøse, ideologiske, filosofiske, psykologiske eller sociale dimensioner.

Den overførte betydning af ordet myte – den med det løgnagtige – kalder Segal *en overbevisning*. Om den så er positiv eller negativ, sand eller falsk, lader han også stå åbent. Jeg bruger ordet røverhistorie om denne type fortælling, fordi det peger på det løgnagtige, men også

har klang af noget underholdende. Noget, som er værd at lytte til trods den ringe faktuelle værdi.

I 1981 opfandt den amerikanske folklorist Jan Harold Brunvand udtrykket *urban legend*, der på dansk kan oversættes til vandrehistorie, og han opfatter ordet myte som direkte misvisende, når vi taler om røverhistorier.

Skellet mellem myter og røverhistorier er imidlertid ikke så skarpt, som man kunne ønske sig. For nogle forskere er myterne forbeholdt guder, mens mennesker kan få lov til at boltre sig i røverhistorierne. Sådant en opdeling forenkler alligevel tingene for meget.

En historie om den nordiske gudinde Freja og en om forfatterikonet Karen Blixen er umiddelbart to vidt forskellige slags fortællinger. Selv om begge kvinder er værd at tale om, er Freja en magtfuld gudinde, der kan påvirke verdensaltet, mens Karen Blixen er en historisk person med trods alt mere begrænsede evner.

Men hvis vi betragter historien om Karen Blixen som *en fortælling om noget væsentligt* – såsom en stærk kvinde, der klarer sig i en mandsdomineret tid – kan den i princippet klassificeres som en myte. Det er først, når der er tale om en *forfalskning, der giver sig ud for at være sandhed*, at vi befinder os i en rigtig røverhistorie.

TORDNEDE HEN OVER HIMLEN

En røverhistorie kan som regel tidsfæstes, mens en myte i klassisk forstand fortaber sig i forhistorien. Den er gammel, uden at vi kan sige *hvor* gammel. Den er alment kendt, men uden forfatter. Og den handler aldrig om tilfældigheder eller ligegyldigheder.

Den rumænske religionshistoriker Mircea Eliade var en de førende myteforskere i det 20. århundrede. Han kaldte mennesket for *homo symbolicus*, fordi vi som art er så symbolorienterede. Myter i klassisk forstand er netop et udslag af vores hang til symbolik, og det ligger dybt i os at fortælle dem.

Vi søger mening alle vegne, fordi vi har brug for, at vores omgivelser, relationer og gøremål fremstår meningsfulde. Det gælder også vores oprindelse, plads i verden og identitet. Men myter er hverken historiske eller videnskabelige. Derfor skal man passe på med at fortolke dem alt for bogstaveligt, for så kommer de til at fremstå som primitive udtryk for en naiv tankegang.

I den nordiske mytologi finder vi for eksempel en bestemt idé om torden. Det buldrer og brager, når ase-guden Thor drøner hen over himlen i sin vogn trukket af to gedebukke. Forestillingen ligger bag det svenske ord *åska*, der betyder torden og kommer af det norrøne *ásekja*, der betyder gudekørsel.

Forestillingen ligner en mytisk forklaring på et naturfænomen, altså et forsøg på poetisk og religiøst at forstå noget, der ellers måske virkede uforklarligt dengang. Der er dog mere i det mytiske billede end at forklare det dårlige vejr, for Thor er naturligvis på vej et sted hen.

Selv om Thors vogn er årsagen til, at det tordner, er noget andet grunden til, at han er ude at rejse. Og det er dér, myten kan begynde. Hvem er mon den jætte, han er ude efter denne gang? Hvad er der sket, som har gjort Thor gal i skralden?

Alligevel vil billedet af Thor i sin vogn i dag fremstå

som utilstrækkeligt for de fleste af os. Videnskabsmænd som danske H.C. Ørsted og serbiske Nikola Tesla lærte os nemlig mange hundrede år senere, at torden er lyden fra et lyn, der opstår under bestemte fysiske forhold i bestemte typer af skyer.

Fra et naturvidenskabeligt synspunkt kommer myten dermed til at ligne en løgn, som i dag kun kan accepteres, hvis man ikke kender de faktiske forhold. Den er en meget gammel forklaring, som ikke længere er gyldig. Myten er blevet en røverhistorie. Men som historien om Beowulf viser, kan en fortælling kan også bevæge sig i den modsatte retning.

BEOWULF I LEJRE

Oldtidshelten Beowulf kender vi fra det oldengelske digt af samme navn. Digtet findes i et engelsk håndskrift fra omkring år 1000, men handlingen udspiller sig faktisk i Danmark i 500-tallet. Vi er i Lejre i jernalderen, hvor kong Roars store hal hjem søges af den grusomme Grendel.

Kongen og hans mænd plejer at feste i hallen med rigelige mængder øl og mjød i muntert lag, men når mændene falder i søvn rundt om på bænke og borde, og lyset fra ildstedet svinder ind til gløder, kommer Grendel luskende som en stor, sort skygge, griber en mand og river ham i stumper og stykker. Både Roar og hans mænd er forfærdede, og selv om de prøver at stoppe Grendel, formår de ikke at overmande ham.

Hver nat hærger Grendel, til Roar til sidst aflyser alle fester, og hallen står tom og kold. Men så kommer sven-

skeren Beowulf til byen som en anden Clint Eastwood-cowboy, ukendt og uprøvet, og tilbyder sin assistance. I håb om at den fremmede kan hjælpe, fester de igen i kongens hal, og Grendel kommer om natten, lokket til af lyden. Han har ikke regnet med Beowulf, der overfalder ham, rykker armen af ham og forfølger ham tilbage til hans gemmested i et dybt vandhul.

Beowulf ender med at dykke ned i vandet, hvor han finder en stor, oplyst sal beboet af den nu afdøde Grendel og hans mor, og her kæmper han mod Grendels mor og slår også hende ihjel. Så selv om han ikke ser ud af meget, er det den fremmede helt, der gør det af med monstret. Derfor er sagnet om ham naturligvis værd at fortælle. Og fortalt er det blevet igennem generationer og århundreder.

Bevægelsen fra røverhistorie til myte sker, når historiske mennesker og hændelser med tiden vokser til nærmest overmenneskelige dimensioner. Det kan ske til alle tider, men i sagens natur bliver det først på afstand klart, om røverhistorier ender med at antage mytisk kvalitet. Der skal nogle århundreder til, inden resultatet viser sig – akkurat så lang tid, at ingen længere er sikker på, hvad det egentlig var, der engang skete.

I dag har vi ingen anelse om, hvad der måske ligger bag af virkelige hændelser, men vi er ikke i tvivl om, at skulle historiske begivenheder ligge til grund for *Beowulf*, er den gode historie vokset en hel del derefter. Med tiden er helten blevet mere heroisk, monstret mere monstrøst, og historien om dem har fået karakter af mytiske hændelser.